

ג ל ו ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בחדרכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ושלוש

י"ד ח-ל"ד

בשלה (תשכ"ד)

עמלק

א. שאלה כללית

תנחומא פ' כי תצא:

(דברים כ"ה) "זכור את אשר עשה לך עמלק אשר קרך בדרך"..." קרך" - היקרך לפני אחרים. אמר רב תוביא: משל למה הדבר דומה? לאמבטיא רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד בתוכה, בא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה; אע"פ שנכחה - הקירה לפני אחרים. אף כאן: כיון שיצאו ישראל מצרים, הקב"ה קרע חים לפניו ונשתקעו המצרים לתוכו, נפל פחדו על כל האומות שנ' (שם' מ"ו) "אז נבהלו אלופי אדם..." כיון שבא עמלק ונזדווג להם, אע"פ שנטל את שלו מתחת ידו, הקירו לפני אומות העולם.

אבן כספי משנה כספ

ט"ז ד"ה יד על כס יה

הושם יד על כס יה. והמשים הוא השם כטעם שבועה. ויש מתאוננים מן השם ברוך הוא, איך לבש קנאות באף ובחמה אין מכבה על עמלק, עד שנשבע למחותו, ועשה מצות עשה מיוחדת לישראל על זה, ואמר "לא תשכח" (דברים כ"ה י"ט), ואם הרע ונלחם עמם, האם אין ראוי לשכח זה, ומן המדות הטובות אשר צונו השם הוא, שנשכח הרעות שיעשו לנו יתר האנשים, כי אף צונו על המצרים (דברים נ"ג ח') כל שכן שהצטירה והנקימה מידות מגובות בדתנו, ואף בחוקות כל פולוסוף וחכם.

התשובה: לכל זמן ועת, והנה כתוב בתורה (שם' ל"ד) "ה' נושא עוון ופשע" ובחום אמר (נחום א' ב;) "אל קנאו ונוקם ה' נוקם ה' ובעל חימה, נוקם ה' לצריו ונוטר הוא לאויביו". ובכלל הכל כפי הנושאים או הנשואים, רצוני כפי עושה העוון וכפי גודל העוון וקטנו, וכן לפי הזמנים, ושלמה אמר (קהלת ג') "עת מלחמה ועת שלום".

ד' נפתלי צבי יהודה טולוזין (הנצי"ב): העמק דבר

ד"ה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע.

זה הענין לפי הגרמא הוא מיותר, שחרי כל דבר ה' למשה בכתב בספר התורה גם בלי צו ה' שיכתוב לזכרון וגם ענין"שים באזני יהושע" אינו מבואר. אבל מתחילה יש לבאר גוף המאמר "כי טחה אמחה את זכר עמלק", אם הכוונה למלכות עמלק, על מה קבעו חז"ל מצות זכירה זו לדורות, אחר שכבר נסחית מלכות הרשעה זו מן העולם? ואם אפילו יש איזה אנשים מזרע אומה זו בעולם - מה זה ענין? ואם הכוונה, שיהא נשכח שמו וזכרו זה אי אפשר כלל, שהרי התורה נצחית והיא מזכרת! אלא על כרחך הכוונה - תעודת עמלק בעולם, דזה ברור שלא לחנם התגרה עמלק עם ישראל, אשר בלי ספק לא נעלם ממנו, כי לא בנקל והי' יוכל לו, והלא "מתעבר על ריב לא לוי"!

אלא משום שראשית גויים עמלק" (במדבר כ"ג) כדבר בלעם בעת הופיע עליו אור רוח הקודש, ועל כרחך אין הכוונה שהיא האומה היותר מוצלחת ומאושרת בעולם, - שחרי מעולם לא היה עמלק כי אם ממלכה שפלה - אלא הענין, דכאן שהיה מלחמת אמרפל וחבריו על אברהם אבינו ביחוד (בראשית י"ד), (כמו שנתבאר מדיוק המקראות בספר בראשית), והוא משום שידעו, שעל ידו נעשה "עין משפט" - היינו להוריד השגחה עליונה על פי המעשים, כך מאז יצאו ישראל מצרים ומוכן היה לקבל את התורה, הרע (מהא בצירי) לאומות העולם ביותר ועמלק "ראשית גויים" שונא את ההשגחה תכלית שגאה, והנטיח הקב"ה כי תגיע שעה, שימחה זכר עמלק, היינו תכלית תעודתו, שתחייבה חליכות חסבע חפשי בלי השגחה לפי המעשים - זה תרצון יהיה נשכח מאומות העולם, "והיה ה' למלך על כל הארץ" וזה ימות המשיח שיגיע במהרה בימינו.

ואמר ה' למשה (פסוק י"ד) "כתוב זאת זכרון בספר" אדם שמספר לבנו ואמר להביא לבו למוטר וכשמגיע לענין נחוץ ביותר שיהא מורשש בלבו, מדייק לו אביו ביותר ואומר: "זכור זה בני", אף על גב שרצונו שיזכור כל הענין, מכל מקום מעמידו ביותר על ענין נחוץ בספורו, כך: כל התורה עלינו לזכור על ידי כתיבת ספר תורה, אבל באשר אנחנו רואים, שאמר הקב"ה למשה "כתוב זאת זכרון בספר" עלינו להשכיל, כי יש לנו לזכור זה הענין ביותר, כי הוא תכלית המבוקש שיטלא כבוד ה' את כל הארץ ועלינו להאמין, כי עוד תבוא זה לחשעה והיא ביאת המשיח.

קאסוטן בפרושו לט' שמת ע' 143

אע"פ שנסדורו של עמלק לא הצליח, מציאות אויב שכמתו על גבולה' הדרומי של הארץ עלולה היתה ליצור סכנה מתמדת לישראל בעתיד. לפיכך ראה ישראל בעמלק את אויבו הנצחי, ובהשמדת עמלק חובה לאומית מוטלת עליו.

1. ארבע תשובות שונות נתנות כאן לאותה שאלה, מה השאלה?
2. מה ההבדל בין ארבע התשובות?
3. מה היתה תגובת האופנת על יציאת מצרים וקריעת ים סוף לפי המדרש תבואתא ולפי דברי אבן כספי?
4. במה שונה פרושו של קאסוטן עקרונית משלשת האחרים, היש אחיזה לדבריו בלשון הכתוב אם אין?
5. מה היא השאלה הנוספת על השאלה המשותפת שלה עונה "העמק דבר"?
6. מי מארבע הדעות דלעיל יכול להסתמך על פסוק מתוך פרשת עמלק (י"ז ח-י"ד) עצמה?

ב. ילקוט שמעוני סימן תקל"ח

ר' פנחס אומר: אחר ארבעים שנה רצה משה לומר להם לישראל: "זכורים אתם מה שאמרתם (פרק י"ז) "היש ה' בקרבנו אם אין?" אלא אמר חלק לעולם הבא! משל למה הדבר דומה? למלך שהיה לו פרדס אחד והכלב קשור בפתח הפרדס ומביט בכל מה שפגוע; נכנס ארובו של סלך לגגורב מן הפרדס ושיסח בו את הכלב וקרע בגדיו.

אמר המלך: "אם אני אומר לארובי: למה נכנסת לתוך הפרדס שלי?! הרי אני מלכין את פניו, אלא אומר לו: הראית כלב שומה, היאך קרע את בגדיך? מיד הוא מבין מה עשה." כך אמר משה: הריני אומר לישראל "זכור את אשר עשה לך עמלק".

במה שונה תפישת ר' פנחס בטעם זכרון עמלק מכל ארבע הדעות שהבאנו לעיל?

ג. שאלות ברש"י:

ר' אליהו מזרחי לדברי רש"י אלה: "סמך פרשה זו למקרא זה": במטות רבה דרשא בעלמא הוא, כי בהכרח היה שהסמך פרשה זו למקרא זה, מאחר ששני המעשים היו ברפידים. אבל התימה מרש"י ז"ל, שהניח כל מה שדרשו בסמיכות כל התורה כלה ולא הביא בפרושו רק הסמיכות שאין שם מקומו בלבד, שהוא קרוב לפשוטו של מקרא; ומה הביא המדרש של זה הסמיכות, שהוא בהכרח שתסמך פרשה זו לזו להיותן שניהם בטקום אחד.

(1) ח' ד"ה ויבא עמלק וגו': סמך פרשה זו למקרא זה לומר: תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, ואתם אוסרים: (י"ז ז') - היש ה' בקרבנו אם אין? חייכם שהכלב בא ונושך אתכם, ואתם צולקים לי ותדעון היכן אני! משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו בן רואה חפץ ואומר: "אבא, סול חפץ זה ותן לי" והוא נותן לו, וכן שניה וכן שלושית. פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן: "ראית את אבא?" אמר לו אביו: "אינך יודע היכן אני?" השליכו מעליו רבא הכלב ונשכו.

(א) הסבד, למה לפי דעתו אין לתמה על דברי שמות רבה שהוא מקורו של רש"י ויש לתמה על דברי רש"י?

xx (ב) התוכל ליישב הסימחון על רש"י?
(ג) מה הרעיון המסומל במדרש זה?

ר' חיים הירשנזאהן: במקמי רש"י "בענין היציאה מן הענן, אם רק לפרש לשון "בא", הלא הוא לשון, יציאה למלחמה בכל מקום, כמו (במדב' כא לג) "ויצא עוג מלך הנשון", "כי תצא למלחמה על אויביך" וכדומה הרבה מאד, ואם דרש במכילתא "צא מן הענן" לא לפרש פשוטו של "צא" בא אלא לרמוז איזה דבר בא.

xx הסבר מהו הדבר שבא לרמוז לו?

x לשם מה הדסיף רש"י את שתי המלים - "בעת המלחמה", מה תיקן בזה?

(2) ח' ד"ה וצא הלחם: צא מן הענן וחלחם בו.

(3) ס' ד"ה מחר: בעת המלחמה אנכי בצב.